

АЛЕН ДЕ БОТТОН – автор бестселерів *The News*, *Religion for Atheists*, *How Proust Can Change Your Life*, *The Consolations of Philosophy*, «Мистецтво подорожі» (Видавництво Старого Лева, 2018), *The Pleasures and Sorrows of Work*, *Status Anxiety* та «Архітектура щастя» (ArtHuss, 2021). Він живе в Лондоні, де заснував соціальні проєкти *The School of Life* (www.theschooloflife.com) та *Living Architecture* (www.living-architecture.co.uk). Більше інформації можна знайти на його сайті www.alaindebotton.com.

ЗМІСТ

I	ВАЖЛИВІСТЬ АРХІТЕКТУРИ	10
II	У ЯКОМУ СТИЛІ МИ МАЄМО БУДУВАТИ? ..	27
III	ПРОМОВИСТІ БУДІВЛІ	77
IV	ІДЕАЛИ ДОМІВКИ	105
V	ЦІННОСТІ БУДІВЕЛЬ	169
VI	ОБІЦЯНКА ГАЛУЗІ	251

I

Важливість архітектури

1.

Будинок із терасою на обсаджений деревами вулиці. Рано-вранці в ньому відлунював дитячий гамір і голоси дорослих, але кілька годин тому з нього пішла остання мешканка (зі своїм портфелем під пахвою), і він залишився насолоджуватися ранком на самоті. Сонечко вже піднялося над фронтонами будівель навпроти, і тепер ллється крізь вікна першого поверху, забарвлюючи стіни всередині масляно-жовтим і зігріваючи зернисту червіль цегляного фасаду. Пилінки у променях світла кружляють, неначе в ритмі нечутного вальсу. У коридорі часом відчувається легка вібрація від руху транспорту, що курсує за кілька кварталів. Час від часу поштова скринька зі скреготом відчиняється, щоб прийняти чергову листівку.

Будинок подає ознаки насолоди пустотою. Він відновлюється після ночі, прочищає свої труби й потріскує з'єднаннями. Це величне, загартоване роками створіння з мідними жилами й дерев'яними ногами, що міцно сидить на своєму фундаменті, витримало багато: м'ячі, що стукали по його стінах із боку саду, ляскання дверима у гніві, спроби зробити стійку на голові в коридорах, вагу та двигіння електрообладнання, а також копірсаання в його нутрощах недосвідчених сантехніків. У ньому знайшла собі притулок родина з чотирьох людей, колонії мурах по периметру фундаменту, а навесні ще й виводок вільшанок у димарі. Він підставив плече німечному (чи то просто ледачому) запашному горошкові, що тулився до садової стіни, постійно приваблюючи рій бджіл.

Будинок багато чого бачив на своєму віку. Він був місцем вечірок та зваблень, він спостерігав, як роблять домашні завдання, бачив сповитих немовлят щойно з пологових будинків, дивувався кухонним розмовам пошепки серед ночі. Він знав зимові вечори, коли його вікна були холодні, наче пакети заморожених овочів, і літні присмерки, коли його цегляні стіни зберігали тепло свіжоспеченого хліба.

Він надавав не лише фізичний, але й психологічний прихисток. Він стояв на варті ідентичності. Його власники роками поверталися до нього після довгої відсутності і, озирнувшись навколо, згадували, хто вони такі. Кам'яна кладка на першому поверсі говорить про безтурботність і зрілу гідність, а вишикувані кухонні шафи демонструє взірець незворушного порядку та дисципліни. Обідній стіл, вкритий скатертиною у великі жовтеці, — наче сплеск грайливості, який зрівноважує сувора бетонна стіна поблизу. Над сходами невеличкий натюрморт із зображенням яєць та лимонів закликає замислитися про складність і красу повсякдення. Скляна баночка з волошками на підвіконні допомагає не вдаватися в тугу. Вузька порожня кімната на верхньому поверсі дає можливість зібратися з думками, а в її слухове вікно зазирають непосидючі хмари, що швидко пропливають понад підйомними кранами та димарями.

Хоча цей будинок і не має ліків від багатьох хвороб своїх мешканців, його кімнати все одно свідчать про щастя, визначальний внесок до якого зробила архітектура.

2.

Утім, думки про архітектуру завжди затьмарені сумнівами. Наприклад, щодо серйозності самого предмету, його моральної значущості та вартості. Разюча кількість найрозумніших людей світу не виявляла жодного зацікавлення оздобленням і дизайном, а натомість пов'язувала задоволеність із чимось нематеріальним та невидимим.

Давньогрецький філософ-стоїк Епіктет, за переказами, якось запитав свого вбитого горем друга, будинок якого згорів дотла: «Якщо ти справді розумієш, що править Всесвітом, як ти можеш тужити за уламками каміння?». (Як довго після цього протривала їх дружба, невідомо.) Християнська пустельниця Александра, дослухаючись до голосу Бога, продала свій будинок,

зачинилася в могилі й ніколи більше не дивилася на зовнішній світ, а її одиодумець святий Павло Пустельник спав на ковдрі на підлозі мазанки без вікон і щодня читав 300 молитов; страждання в ньому пробуджувала тільки звістка про іншого святого, який примудрявся читати 700 молитов і спав у домовині.

Такий аскетизм часто можна було спостерігати в історії людства. Навесні 1137 року цистерціанський монах святий Бернард Клервоський обійшов навколо всього Женевського озера й навіть не помітив його. А святий Бернард після чотирьох років у монастирі не міг сказати, чи мала їдальня склепінчасту стелю (а вона мала) і скільки вікон було в монастирській церкві (три). Під час візиту до картезіанського монастиря в Дофіне святий Бернард дуже здивував господарів — він прибув на чудовому білому коні, що аж ніяк не відповідало цінностям аскетизму, які він сповідував, але пояснив, що позичив тварину в багатого дядька і просто не звертав уваги на її масть та породу під час чотириденної подорожі Францією.

3.

Однак поруч із такими знаковими спробами знехтувати візуальним образом завжди проявлялися не менш уперті намагання зробити матеріальний світ приємним для ока. Люди напружували спину, вирізьблюючи квіти під дахом, та зір, вишиваючи звірів на скатертинах. Вони жертвували вихідними, щоб сховати кабелі в стінах. Вони ретельно продумували відповідні робочі поверхні на кухні. Вони уявляли собі життя в недосяжних дорогих будинках, зображених у журналах, а потім відчували сум, як людина, що проходить повз привабливого незнайомця на переповненій вулиці.

Ми неначе розриваємося між прагненням ігнорувати власні почуття й зупинитися на тому, що маємо, — та протилежним імпульсом пізнати межі, з якими нерозривно пов'язана наша ідентичність, і змінити своє поточне життя. Бридке житло може

будь-який політ думки звести до міркувань про тяжке життя, а залите сонцем із вапняковими плитками кольору меду може стати опорою для всіх сподівань у нашій душі.

Віра у важливість архітектури базується на усвідомленні, що всі ми (на краще чи на гірше) — різні люди в різних обставинах, а також на переконанні, що архітектура покликана наочно показати, ким ми могли би стати в ідеалі.

4.

Іноді ми з радістю приймаємо вплив свого довкілля. У вітальні будинку в Чеській Республіці ми бачимо приклад того, як стіни, стільці та підлога можуть поєднуватися для створення атмосфери, у якій розквітають найкращі риси людини. Ми з вдячністю приймаємо силу, яку може мати одна-єдина кімната.

Але чутливість до архітектури має також проблемні аспекти. Якщо вигляд кімнати може змінити наше самопочуття, якщо наше щастя залежить зокрема від кольору стін чи форми дверей, — що з нами буде у більшості місць, на які нам доводиться дивитися і до яких ми мусимо звикати? Що ми відчуватимемо в будинку зі схожими на в'язничні вікнами, килимовим покриттям у плямах і пластиковими шторами?

Прагнучи уникнути загрози тужливого настрою, ми можемо хіба закривати очі на більшість того, що нас оточує, бо куди втечеш від цих плям вогкості, тріщин на стелях, розвалених будинків та іржавих пустищ. Ми не можемо лишатися нескінченно чутливими до довкілля, яке неспроможні змінити на краще, — і стаємо свідомі його лише настільки, наскільки можемо собі це дозволити. Повторюючи ставлення філософів-стоїків чи святого Бернарда, що блукав навколо Женевського озера, ми врешті можемо почати стверджувати, що не надто важливо, який вигляд мають будівлі, що в них на стелі чи в якому стіні стіна, — тобто, ми будемо виявляти ознаки відсторонення,

Архітектура здатна наочно показати, ким ми могли би стати в ідеалі:
Mies van der Rohe/Міс ван дер Роє, ідальня, Tugendhat House/
Тугендгат-гауз, Брно, 1930 р.

що проростають не так із нечутливості до краси, як із бажання ухилитися від туги, із якою неминуче зіткнемося, якщо лишатимемося відкриті до всіх численних випадків браку краси.

5.

Причин із підозрою ставитися до амбіцій створення великої архітектури чимало. Будівлі рідко відображують зусилля, яких потребує їх будівництво. Вони скромно мовчать про банкрутства, затримки, страх і метушню, що з ними пов'язані. Найчастіша риса їхнього шарму — зовнішня незворушність. Лише коли пробуємо докласти до будівництва власну руку, ми пізнаємо муки, пов'язані з готовністю людей та матеріалів відповідати нашим кресленням, із зусиллями, спрямованими на те, щоб два фрагменти скла було з'єднано бездоганно, щоб лампи висіли над сходами симетрично, а бойлер вмикався, коли треба, або щоб бетонні стовпи непохитно тримали дах.

А коли ми досягаємо нарешті своїх цілей, наші будівлі виявляють прикру тенденцію дуже швидко руйнуватися. Заходячи до свіжооздобленого будинку, часом ми відчуваємо сум, бо знаємо, як скоро почнеться неминучий процес розпаду: коли стіни потріскаються, білі шафки пожовтіють, а килими вкриються плямами. Руїни Стародавнього світу — наче глум над тими, хто нетерпляче чекає на завершення роботи будівельників. Які горді, мабуть, були колись господарі будинків у Помпеях.

У своєму творі *On Transience* («Про швидкоплинність», 1916) Зигмунд Фройд згадував прогулянку в Доломітових Альпах із поетом Райнером Марією Рільке. Був чудовий літній день; цвіли квіти, яскраві метелики танцювали над луками. Психолог-аналітик був радий прогулятися (перед тим увесь тиждень дощило), але його супутник ішов із опущеною головою, вступивши очі в землю, і не зронив ні слова за всю прогулянку. Не те щоб Рільке не помічав краси навколо себе — він просто не міг відсторонитися від того, яке це все було минуще. За словами

Фройда, він не міг забути «що вся ця краса приречена на вимирання, що вона зникне, коли прийде зима, як і вся людська краса та вся краса, яку люди вже створили чи ще колись створять».

Фройд не поділяв таких думок; для нього здатність любити щось привабливе, хай яке воно недовговічне, було ознакою психічного здоров'я. Але позиція Рільке, хоч і незручна, чудово підкреслює, як може бути, що найбільш захоплені красою ті, хто особливо усвідомлюють її ефемерний характер та сумують через це. Такі меланхолійні особи завжди бачитимуть дірки від молі за зразками тканини та руїни за кресленнями. Вони можуть в останню мить скасувати зустріч із агентом з нерухомості, бо усвідомлять, що будинок, який їм пропонують — як і все місто та навіть цивілізація в цілому — досить скоро перетворяться на уламки розбитої цегли, по яких переможно сновигатимуть таргани. Вони можуть вирішити, що краще зняти кімнату або жити в діжці, щоб уникнути споглядання повільного розпаду того, що вони люблять.

На своєму піку пристрасть до архітектури може перетворити нас на естетів, ексцентриків, які просто мусять доглядати за своїми будинками із запопадливістю музейних хранителів, патрулюючи кімнати в пошуках плям, вогкості чи паразитів. Естети не матимуть іншого вибору, крім як відмовлятися від товариства маленьких дітей, а під час вечері, замість спілкуватися з друзями, вони пильнуватимуть, чи хтось раптом не відкинеться, сміючись, назад і не залишить на стіні масний відбиток голови.

Буває справді приємно відволіктися від повсякдення та приділити вдосконаленню житла належну увагу. Однак естети змушують нас замислитися, чи варто ставити щастя в залежність від наявності чи відсутності слідів від пальців, адже в певних ситуаціях красу та потворність можуть розділяти лише кілька міліметрів, а дрібна цятка не зруйнує стіну, ані помилковий мазок пензлем не зіпсує пейзаж. Утім, ми маємо бути вдячні цим

чутливим душам за те, що вони з театральною щирістю виявляють перед нами ризик конфлікту конкурентних цінностей: наприклад, залюбленості в гарну архітектуру — та прагнення живого та яскравого сімейного життя.

Якими мудрими були давні філософи, пропонуючи виключити з нашого розуміння задоволеності все, що може одного дня вкрити лава або рознести ураган, замастити шоколад або заплямувати вино.

6.

Архітектура може спантеличити тим, яка непослідовна її здатність породжувати щастя, і на цьому базується наша увага до неї. Хоча приваблива будівля може іноді сприяти кращому настрою, бувають часи, коли найпрекрасніші місця нездатні розвіяти наш смуток чи мізантропію.

Ми можемо переживати тривогу та ревності навіть попри те, що матеріал підлоги, на якій ми стоїмо, привезено з далеких країв, а витончені віконниці пофарбовано в заспокійливий сірий колір. Наш внутрішній метроном може лишитися нечутливим до старань робітників витворити розкішний фонтан або виростити симетричну лінію дубів. Ми можемо впасти у дріб'язкову суперечку, що закінчиться погрозами розлучення, у будівлі від Джеффри Бави (Geoffrey Bawa) або Луїса Кана (Louis Kahn). Будинки можуть запрошувати нас розділити з ними настрій, на який ми вважасмо себе нездатними. Найшляхетніша архітектура іноді може допомогти нам менше, ніж простий відпочинок чи аспірин.

Ті, хто зробив архітектурну красу справою свого життя, дуже добре знають, якими марними можуть бути їхні зусилля. Після ретельного вивчення будівель Венеції, у мить депресивного просвітлення Джон Раскін (John Ruskin) визнав, що мало кого з венеційців насправді піднесло їхнє місто — чи не найгарніший архітектурний ансамбль у світі. Поруч із церквою

святого Марка (яку Раскін описав у своєму творі «Камені Венеції» як «Книгу спільних молитов, яскраво освітлений молитовник, де алебастр — замість пергаменту, порфірові стовпи — замість дорогоцінностей, а написаний він усередині та ззовні літерами з емалі та золота») вони сидять у кав'ярнях, читають газети, ніжаться на сонці, сперечаються, крадуть одне в одного, а високо на церковному даху, непомічені, «образи Христа та Його ангелів дивляться вниз, на них».

Наділена особливою силою, ненадійною й невимовною, архітектура завжди погано конкуруватиме з утилітарними вимогами людства до ресурсів. Як важко обґрунтувати витрати на знесення та перебудову посередньої, але «корисної» вулиці. Як незручно, коли доводиться обстоювати, перед лицем нагальніших потреб, користь заміни похиленого ліхтарного стовпа або заміни незугарних віконниць. Гарна архітектура не має жодних безумовних переваг, якщо вибирати між нею й вакциною чи мискою рису. Тож її будівництво ніколи не стане головним політичним пріоритетом, бо навіть якби весь створений людиною світ можна було, через самовіддані зусилля та жертви, змоделювати на рівні площі святого Марка, навіть якби ми могли провести решту свого життя на віллі Ротонда (*Villa Rotonda*) чи в Скляному будинку (*Glass House*), — ми все одно часто бували б у поганому настрої.

7.

Гарні будинки не лише не гарантують щастя — їх можна звинуватити в нездатності покращити характери тих, хто у них живе.

Здається логічним припустити, що людям притаманні певні риси будівель, до яких цих людей тягне: сподіватися, що коли когось приваблює шарм старого фермерського будинку зі стінами з нерівно обтесаних каменів, скріплених вапняковим розчином, якщо їх може спокусити бібліотека з полицями

*Ми все одно часто бували б у поганому настрої:
Philip Johnson/Філіп Джонсон, Glass House/Скляний будинок,
Нью-Канаан, штат Коннектикут, 1949 р.*